

Ordeņa vēsture

Publicēts: 11.03.2021.

1561. gada 28. novembrī pēdējais Livonijas ordeņa mestrs Gothards Ketlers noslēdza padošanās līgumu ar Polijas Karali Sigismundu II Augustu, tādējādi 1562. gada 5. martā beidza pastāvēt Livonijas ordenis. Šiem notikumiem sekoja jauns valsts – Kurzemes un Zemgales hercogistes – rašanās. Par svarīgāko sabiedriski politisko centru kļuva hercoga galms, kurā koncentrējās galvenās ar valsts varu un pārvaldi saistītās amatpersonas un institūcijas. Kurzemes hercogistes pastāvēšanas laiks ir no 1561. līdz 1795. gadam.

Kad 1698. gada sākumā nomira Kurzemes un Zemgales hercogistes lielā valdnieka Jēkaba Ketlera dēls Frīdrihs Kazimirs, viņa dēlam un troņmantniekam Frīdriham Vilhelmam bija tikai nepilni seši gadi, bet pavaldonību uzņēmas tēva brālis Ferdinands. Glābjoties no Ziemeļu kara briesmām, hercogiene atraitne Elizabete Sofija ar bērniem atstāja Kurzemi un devās pie sava brāļa, kurš 1701. gadā bija kļuvis par Prūsijas Karali Frīdrihu I.

Hercogisti tolaik pārmaiņus pārstaigāja gan zviedru, gan krievu karaspēks. Hercogistes liktenis daudzējādā ziņā izšķīrās 1709. gada oktobrī Marienverderas pilsētiņā Austrumprūsijā, kur tika akceptēts Krievijas cara Pētera I nodoms apprecināt tikko par pilngadīgu atzīto 17 gadus veco Frīdrihu Vilhelmu ar cara pusbrāļa Ivana jeb Ioanna meitu Annu. Tādējādi Kurzemes hercogiste nonāca Krievijas ietekmes sfērā. Vācijā hercogs ieguva izglītību Erlangas Bruņinieku akadēmijā. Hercogistes padome 1709. gadā atzina Frīdrihu Vilhelmu par pilngadīgu.

Ordeņa nodibināšana

1710. gada 13. maijā Liepājā, kad lielā Kurzemes hercoga Jēkaba mazdēls, jaunais hercogs Frīdrihs Vilhems atgriezās uz hercogistes zemes, viņš tūdaļ paziņoja par jauna ordeņa – Atzinības ordeņa (*l'Ordre de la Reconnaissance*) – nodibināšanu atbilstoši visiem tolaik pastāvošajiem noteikumiem ar devīzi *“Pour les honnêtes gens”* (“Godaprāta ļaudim”).

Ordeņa vēstures pētnieki uzskata, ka pareizi būtu dēvēt šo ordeni par Pateicības ordeni, jo ordeņa statūtos, kuri sastāvēja no 13 punktiem, bija rakstīts, ka “tas tika dibināts pateicībā visuvarenajam Dievam par Kurzemes atkalatgūšanu pēc lielā Ziemeļu kara (*“et in memoriam recuperatae Curlandiae”*)”, kas izpostīja Kurzemi un piespieda mazgadīgo hercogu kopā ar māti hercogieni Elizabeti Sofiju atstāt savu zemi un meklēt patvērumu Prūsijā, un vēlāk, kad hercogiene bija devusies otrā laulībā, arī Baireitā, kā arī “lai atzīmētu pārciesto nelaimi un ilgo prombūtni no savas zemes”.

Ordeņa vēstures pētnieki arī atgādina, ka jau pirms šī ordeņa nodibināšanas – 1698. gadā – Elizabete Sofija mirušā vīra Frīdriha Kazimira piemiņai nodibinājusi ordeni ar devīzi *Fidele, constat et sincere* (“Uzticams, pastāvīgs un atklāts”). Tā arī ir vienīgā vēsts par šo seno piemiņas zīmi, ko hercogiene izdalījusi saviem tuvākajiem.

Ierosinājumu dibināt Atzinības ordeni Frīdrihs Vilhelms bija guvis Prūsijā. Tur viņš bija liecinieks Melnā Ērgļa ordeņa dibināšanai 1701. gadā un arī pats ar to tika apbalvots. Varbūt viņš ar ordeņa palīdzību cerēja panākt hercogam uzticīgu muižnieku kodolu nodibināšanu, kam toreizējās attiecībās starp hercogu un muižniekiem varēja būt ievērojama politiska nozīme.

Ordeņa piešķiršana

To piešķīra par izciliem nopelniem civilā un militārā jomā, un tā saņēmēji ieguva mantojama muižnieka titulu.

Atzinības ordenim bija tikai viena šķira. To nēsāja ap kaklu īkšķa platā gaiši sarkanā (*ponceau*) lentē ar sudraba maliņām. Ja kāds no ordeņa kavalieriem mira, pārējiem četras nedēļas ordenis bija jānēsā sudraba svītriņām ielokotā melnā lentē. Ordeņa nēsāšana bija

obligāta. Tiem, kuri to neuzlika, kapituls varēja ordeni atņemt. Pēc kavaliera nāves viņa piederīgajiem ordenis bija jānodod atpakaļ.

Pati ordeņa zīme bija balti emaljēts Malta tipa krusts ar zelta bumbiņām visos astoņos stūros. Krusts karājās čūskas izskatā veidotā zelta gredzenā. Ordeņa priekšpusē ovālā vidus medaļonā – Kurzemes ģerbonis emaljā, dabiskajās krāsās, un krusta galā uzraksts: *pour les honnêtes gens* Ordeņa otrā pusē vidus medaļonā monogramma F.W.

Ordeņa kavalieru skaits bija ierobežots un nedrīkstēja pārsniegt 24 saņēmējus kopā. Šajā skaitā neietilpa valdnieki, kuriem ordeni varēja piešķirt bez ierobežojumiem, ordeņa kanclers un divi ordeņa padomnieki, kā arī visi četri Kurzemes virspadomnieki (*Oberräthe*) un abi Piltenes zemes padomnieki (*Landräthe*), kuri saņēma ordeni, stājoties amatā.

Pusi no ordeņa kavalieriem hercogs varēja izvēlēties no ārzemniekiem, bet otru pusi – tikai no kurzemniekiem. Ordeņa kancleru un padomniekus iecēla pats hercogs, kancleru uz visu mūžu, bet padomniekus tikai uz laiku, kamēr viņi bija hercoga dienestā. Pirmajam ordeņa padomniekam katrā ziņā bija jābūt Kurzemes muižniecības loceklim.

Ordeņa kanclers saņēma kā atalgojumu gadā 500 dālderu, bet katrs padomnieks – 200 dālderu gadā. Kanclera un padomnieku pienākumos ietilpa tikai darbvedība, matrikulu sastādīšana un glabāšana, jo ordeņa piešķiršanas jautājumus izšķīra hercogs viens pats.

Kavaliera pienākumi

Ordeņa piešķiršana uzlika kavalierim par pienākumu dievbijīgi dzīvot un godīgi uzvesties, par sliktu uzvedību, kas darītu kaunu visam ordenim, hercogs pēc kapitula lēmuma varēja vainīgajam ordeni atņemt. Saņemot ordeni no hercoga rokām, apbalvotajam vajadzēja svinīgi apsūties arvien parādīt savam valdniekam cieņu un sadzīvot mierā un satiecībā ar pārējiem ordeņa kavalieriem. Ja kādu no ordeņa kavalieriem piepeši piemeklētu nelaime vai posts vai viņš, būdams karavīrs, kristu gūstā, ordeņa pienākums bija sniegt viņam palīdzību un rūpēties par viņu.

Ordeņa dibināšanas dienu pienācās atzīmēt ar labiem darbiem, piemēram, izdalot ubagiem dāvanas. Tai dienā ik gadus būtu jāsapulcējas ordeņa kapitulam. Hercogs bija nodomājis ordeņa vajadzībām ierīkot sevišķu zāli, kuras uzturēšanai katrs apbalvotais iemaksātu 25 dālderus un vēl 12 dālderus par ordeņa sekretāra pūlēm, ierakstot kavaliera vārdu ordeņa matrikulā. Katram apbalvotajam sešu mēnešu laikā bija jāiesūta kapitulam savs portrets un ģerbonis zāles izdaiļošanai. Bija paredzēts dibināt ordeņa brāļiem atsevišķus pensiju fondus, bet neilgā ordeņa pastāvēšanas laika dēļ to nepaguva.

Hercogs Frīdrihs Vilhelms nomira jau 1711. gada 21. janvārī kādā pasta stacijā atceļā no Pēterburgas, kur divus mēnešus vērienīgi tika svinētas viņa kāzas ar Annu Ivanovnu jeb Ioanovnu.

Īsajā valdīšanas laikā hercogs bija paspējis izdalīt tikai 18 ordeņus, un līdz ar viņa nāvi ordenis faktiski pārstāja eksistēt. Vēl 1937. gadā bija ziņas, ka viens no tiem atrodas Jelgavas provinces muzejā, bet šobrīd nav nekādas informācijas par kaut kur saglabājušos Kurzemes un Zemgales hercogistes Atzinības jeb Pateicības ordeni.

Jaunais valdnieks nelaiķa hercoga tēvocis Ferdinands, pastāvīgi uzturēdamies Dancigā, ordeņus vairs nepiešķīra, viņš pat pieprasīja jau piešķirto ordeņu atdošanu, taču tomēr šis rīkojums palika neizpildīts.

Ordenis Latvijas brīvvalsts laikā

1938. gadā Latvijas valstī atjaunotais Atzinības krusts tikai daļēji saglabāja savu seno formu. Valsts prezidenta sekretārs Jānis Grandaus rakstīja, ka “šis nav jau precīzs vecā ordeņa restaurējums, bet reformēts vecais ordenis, jo ir vēl citi laikmetīgi grozījumi”.

Salīdzinājumā ar Liepājā nodibināto Atzinības ordeni, 1938. gadā reformētajam Atzinības krustam bija piecas šķiras un trīs pakāpju goda zīmes, turklāt vēl viena sevišķā pirmā pakāpe. Krusta vidus daļā monogrammas F.W. vietā bija ievietots lielais valsts ģerbonis.

Lai rastu saskaņu ar Triju Zvaigžņu ordeni, kam virs krusta ir ozollapu vainags, un arī ar Viestura ordeni, kam virs krusta ir lielais ģerbonis, kā starpelements bija jāiedomā arī Atzinības krustam, atkārtojot tos pašus krusta starpās esošos astoņus aplus atsevišķā savijumā. Šie astoņi savītie apli reprezentē astoņus Kurzemes hercogus, kuru laikā uzplauka Kurzemes hercogiste. Atzinības krusta reformēšanu 1938. gadā veica mākslinieks Gustavs Šķilters.

1940. gada 26. februārī tika izdarīti grozījumi Likumā par ordeņiem un goda zīmēm, nosakot, ka Atzinības krustam ir trīs pakāpju goda zīmes un vēl sevišķā divu izmēru pirmā pakāpe. Atzinības krustu piešķīra par izcilu Tēvijas mīlestību un par nopelniem valsts, sabiedrības un kultūras labā.

Ar Atzinības krusta I šķiru tika apbalvota 21 persona, ar II šķiru – 21 persona, ar III šķiru – 110 personas, ar IV šķiru – 341 persona, ar V šķiru – 1314 personas, savukārt ar goda zīmēm apbalvotas: ar sevišķās pakāpes – 303 personas, 1. pakāpes – 730, 2. pakāpes – 764, 3. pakāpes – 354 personas.

<https://www.president.lv/lv/ordena-vesture-1>